

ВПЛИВ ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ НА РІВЕНЬ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Розглянуто взаємовплив якості життя населення і конкурентоспроможності країни. Охарактеризовано негативний вплив факторів на якість життя в Україні та сформульовано низку рекомендацій щодо його підвищення.

Ключові слова: *якість життя, рівень життя, конкурентоспроможність країни, людський капітал.*

I. Актуальність теми дослідження. Якість життя населення у сучасній цивілізації є метою розвитку і водночас фактором, який визначає можливість реалізації програм підвищення конкурентоспроможності будь-якої країни світу. У концепції «Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй» (ПРООН) зазначається, що будь-яка держава світу в процесі свого економічного розвитку повинна передусім створювати сприятливі умови для того, щоб життя людей було довгим, здоровим і наповненим творчістю.

Така постановка питання очевидно зумовлена тим, що людина як головний фактор виробництва є носієм виробничих і суспільних відносин. Продуктивні сили і виробничі відносини постійно змінюються, розвиваються. Відповідно зростають місце і роль людини в процесі виробництва, особливо в умовах сучасного науково-технічного прогресу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що питанням дослідження різних аспектів рівня та якості життя населення присвячені наукові праці як західних, так і вітчизняних вчених. Першими були праці А. Сміта, У. Петті, Ф. Кене тощо. Серед українських дослідників виділяють О.Богуцького, О. Власюк, Г. Голєусову, О.Грішнову, Е. Лібанову, В. Мандибуру, В. Новікова, В. Онікієнко, М. Романюка, А. Патракову, С. Пирожкова, А. Ревенка та ін. Разом з тим, багато аспектів даної наукової проблеми залишається недостатньо розкритими та обґрунтованими, вимагають подальшого дослідження. Передусім, з нашої точки зору, безсумнівний економічний інтерес становить

взаємозв'язок та взаємовплив якості життя населення на конкурентоспроможність нашої держави з урахуванням сучасних тенденцій її розвитку.

II. Метою цієї статті є виявлення ролі та значення рівня якості життя як важливого чинника конкурентоспроможності національної економіки.

III. Виклад основного матеріалу. Поняття «конкурентоспроможність» має різні інтерпретації, по-різному аналізується, зокрема, залежить від того, до якого економічного об'єкта або суб'єкта воно застосовується. Конкурентоспроможність є іманентною характеристикою суб'єктів господарювання на нано-, мікро-, мезо-, макро- і мегарівнях. Щодо конкурентоспроможності країни, то тут існують різні, іноді суперечливі, точки зору. Однак, більшість з них так чи інакше пов'язують сутність конкурентоспроможності країни з підвищенням рівня життя населення. Ось лише деякі з визначень:

– конкурентоспроможність – здатність економіки однієї країни конкурувати з економіками інших країн за рівнем ефективного використання національних ресурсів, підвищення продуктивності народного господарства й забезпечення на цій основі високого й постійно зростаючого рівня життя населення [1, с. 814];

– конкурентоспроможність – це здатність забезпечувати виробництво та реалізацію товарів і послуг, які відповідають умовам світового ринку, більш привабливих для споживача, ніж товари і послуги конкурентів, і одночасно підвищувати добробут країни та окремих її громадян [2, с. 12];

– конкурентоспроможність – це здатність конкурувати з іншими країнами, рівень її комплексного розвитку, який визначається рівнем якості життя, якістю товарів, ефективністю використання ресурсів, ступенем інтегрованості країни до світового співтовариства, зрілістю політичної та економічної системи та інших факторів макросередовища [3];

– конкурентоспроможною слід вважати країну, яка у своєму розвитку забезпечує: 1) підтримання зростаючих життєвих стандартів; 2) до-

сягнення (збереження) у світовій економіці таких позицій, коли національні товари, роботи, продукція і послуги успішно реалізуються на внутрішньому та міжнародному ринках [4, с. 434].

Таким чином, майже в усіх визначеннях основними характеристиками конкурентоспроможності країни є висока ефективність використання наявних факторів виробництва, а також високий рівень та якість життя населення. Саме такий підхід лежить в основі визначення конкурентоспроможності національної економіки рядом світових організацій – Світовим економічним форумом, ОЕСР та ін.

У цьому контексті потребують уточнення поняття «рівень життя» та «якість життя». Загалом вони є близькими за змістом, але не тотожними. Рівень життя – це кількісна і якісна характеристика життя людини в контексті ступеня його досягнення [5, с. 178]; це ступінь задоволення матеріальних, духовних та соціальних потреб людей. Вимірниками рівня життя є такі показники: структура та рівень споживання або ступінь забезпеченості окремого індивіда чи домогосподарства споживчими благами, грошові доходи населення, суспільні блага, майнові та грошові заощадження, кількість вільного часу, доходи та ціни.

Якість життя має ширший зміст: це ступінь розвитку і повнота задоволення всього комплексу потреб і інтересів людей, що виявляються в різних формах життєдіяльності. Термін «якість життя» є більш узагальненим поняттям, яке характеризується, як правило, епітетами «низька», «середня», «висока» тощо. Воно охоплює ступінь задоволення населення наявними матеріальними і духовними благами, а також відображає забезпеченість, комфортність, зручність життєвих умов, їх пристосованість до сучасних вимог, тривалість життя та стан здоров'я суспільства. Розмежовуючи поняття «рівень життя» і «якість життя», відомий американський економіст і соціолог Д. Белл стверджує, що якщо індустріальне суспільство визначається кількістю товарів, що свідчить про рівень життя, то постіндустріальне суспільство визначається якістю життя, що вимірюється послугами та зручностями – охороною здоров'я, освітою, організацією відпочинку, розвитком мистецтв... [5, с. 134].

Таким чином, поняття «якість життя» конкретизує поняття «рівень життя (ІЛР)». Рівень і якість життя – це ступінь задоволення потреб

населення, який, в свою чергу, впливає на мотивацію, стимулює індивіда до трудової діяльності: чим більше він відчуває потребу за рахунок праці задовольняти свої фізіологічні та соціальні потреби, тим більшим буде його прагнення виробляти більшу кількість матеріальних чи нематеріальних цінностей, а це відповідно приведе до зростання добробуту окремої людини і всього суспільства. В ООН було запропоновано комбінований показник «індекс якості життя», який характеризує: рівень освіти; медичного обслуговування; тривалість життя; ступінь зайнятості населення; його платоспроможність; доступ до політичного життя тощо [6, с. 34].

Світовий досвід і практика економічного розвитку України незаперечно доводять, що покращення якості життя населення є одним з ключових чинників конкурентоспроможності країни, оскільки є передумовою залучення інвестиційних та трудових ресурсів, інтелектуального капіталу і, з іншого боку, дестимулює відтік людського і фінансового капіталу за кордон. Якість життя як передумова розвитку людського капіталу є одночасно засобом і метою посилення національної конкурентоспроможності.

За даними досліджень міжнародного інституту «Legatum Institute», які проводилися в рамках Рейтингу Глобального добробуту, у 2009 р. Україна посіла 68-е місце із 104 країн, у 2010 р. – 69-те місце із 110 країн. За оцінками Всесвітнього економічного форуму відбулося також істотне послаблення конкурентних позицій України на світовій економічній арені. Якщо в 2005 р. Україна посідала 68-е місце у світовому рейтингу конкурентоспроможності серед 117-и країн, у 2008–2009рр. – 72-е серед 134 країн, то у 2009–2010 рр. – 82-е серед 133 країн. Підкреслимо, що однією з причин подібної тенденції є якісна зміна методології визначення показників глобальної конкурентоспроможності – додатково оцінюються рівень розвитку соціальної інфраструктури, умови праці та охорони здоров'я, якість освіти та складність ведення бізнесу.

До сукупності головних індикаторів якості життя, які істотно послаблюють конкурентні позиції нашої країни у світовому співтоваристві є такі.

1. Рівень охорони здоров'я та якості початкової освіти. Здоров'я і освічена робоча сила мають дуже важливе значення для конкурентоспроможності і продуктивності країни. Тим

часом, існуюча на сьогодні система охорони здоров'я не відповідає ні євроінтеграційним прагненням України, ні інтересам громадян. Зношеність основних фондів установ охорони здоров'я становить понад 50%. За рівнем охорони здоров'я рейтинг України у 2009 р. порівняно з 2008 р. знизився із 79-го до 89-го місця. Очевидно хворі працівники створюють суттєві затрати для бізнесу, оскільки є або відсутніми, або працюють менш продуктивно. Тому слід погодитися, що інвестиції в охорону здоров'я надзвичайно важливі як економічної, так і з моральної точок зору [7, с. 16].

Негаразди в медицині є результатом постійного відкладення непопулярних реформ у секторі. Через конституційне закріплення права на безкоштовну медичну освіту, більшість українців позбавлені якісних медичних послуг. З огляду на це, необхідно активізувати дії щодо пропаганди здорового способу життя, реформування галузі, впровадження страхової медицини. Видаються також необхідними розробка і реалізація загальнонаціональної та регіональних програм охорони здоров'я, підвищення фізичної активності населення, розвиток системи підготовки кваліфікованих фахівців з таких питань, як здоровий раціон харчування та фізична активність. Однак, найважливішим, на нашу думку, є підвищення якості охорони здоров'я, створення сучасної технологічної та ресурсної бази медичних установ, сприяння реалізації міжнародних проектів з підвищенням кваліфікації медичних кадрів, тощо.

Якість початкової освіти населення збільшує ефективність кожного окремого працівника. Робоча сила з дефіцитом офіційної освіти може виконувати тільки елементарні роботи вручну, і їй значно складніше адаптуватися до складніших виробничих процесів і технологій. На жаль, за критеріями базової освіти Україна також помітно відстає від розвинених держав, посідаючи 60-е місце серед 134 країн, хоча це є найвищий рейтинг серед базових факторів національної конкурентоспроможності. Задля справедливості підкреслимо, що за 2009 р. за якістю початкової освіти наша країна помітно покращила свої позиції – аж на 30 пунктів, переїмаючи з 80 на 50 місце. Однак, заспокоюватися в цьому відношенні було б великою помилкою.

2. Система вищої та професійної освіти. Про характер позитивного впливу освіти на економічне зростання та конкурентоспроможність різних країн свідчать розрахунки Е. Денісона,

які показали, що у період з 1970-1985 рр. внесок освіти в щорічне економічне зростання у ФРН становив 2 %, в Японії – 3,3%, у Нідерландах – 5%, у Франції – 6%, в Італії – 7%, у Великобританії – 12 %, в Аргентині – 16,5 % [8].

Підкреслимо, що система вищої та професійної освіти є однією з найістотніших конкурентних переваг України. За цією складовою у 2008–2009 рр. наша країна займала 43 місце в рейтингу, зміцнивши свої позиції порівняно з 2007–2008 рр. одразу на 10 пунктів. Такий прогрес дозволяє Україні помітно скоротити відставання за даною компонентою від країн ЄС-12 (випередивши Словацьку Республіку, Румунію, Болгарію), медіанний рейтинг яких становить 36,5, і вийти на лідируючі позиції серед країн СНД.

Вирішальне значення якісна вища освіта і професійна підготовка мають для тих країн, які прагнуть рухатися вперед по ланцюжку доданої вартості та не обмежуватися простими виробничими процесами і продукцією. Зокрема, сьогодні глобалізація економіки вимагає від національних економік створення резерву освічених працівників, які можуть швидко адаптуватися до змін середовища. Тому на найближчі роки Україні необхідно продовжувати реформування вищої освіти відповідно до світових стандартів, а також відповідно до потреб ринку праці. Це обумовлює необхідність переходу до більшої інтеграції наукової та освітньої діяльності вищих навчальних закладів з метою забезпечення підвищення інтенсивності процесів трансферу нових наукових знань у освітні продукти, а отже системного використання інноваційних механізмів управління вищою освітою. Крім того, важливо активізувати перехід на європейську систему освіти, сприяти залученню бізнесу до професійної підготовки трудових ресурсів.

3. Фінансування розвитку людського капіталу. Видатки на охорону здоров'я та освіту в Україні є незначними порівняно з країнами з високим рівнем розвитку людського капіталу та іншими країнами з транзитивною економікою. На превеликий жаль, в Україні простежується спадна динаміка обсягів цих витрат. Якщо у 1998 р. видатки на охорону здоров'я становили 3,8 % обсягу ВВП, то у 2010 р. зменшилися до 3,6 % (для порівняння: у 2009 р. – 2,9%, у 2005 р. – 2,8 %, у 2000 р. – 2,6 %). За оцінками експертів Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), при рівні витрат на охо-

рону здоров'я нижчому 5 % обсягу ВВП економіка стає неефективною. Загалом у країнах Євросоюзу на потреби охорони здоров'я виділяється в середньому 9% від ВВП. Зокрема витрати на охорону здоров'я у Німеччині становлять 8,7 %, у Норвегії – 8,6 %, у Великобританії – 6,9 %, у США – 6,8 %, у Португалії – 6,7 %, у Польщі – 6,2 %.

На освіту всі розвинені країни витрачають не менше 8-10% ВВП. Україна останніми роками зробила серйозні кроки стосовно збільшення фінансування освітньо-наукової галузі. Так, у 2007 р. на освіту з усіх джерел фінансування було витрачено близько 7% ВВП, на науку – 1,1% ВВП. Закони України про освіту і науково-технічну діяльність чітко визначають відсоток ВВП на освіту і науку. Ці показники відповідно дорівнюють 10% і 1,7%. Сьогодні досить складно назвати цифри рівня фінансування освіти і науки у 2009 р., але за даними [9, с. 224], у 2009 р. на освіту витрачено 6% (13 млрд грн), а на науку – лише до 0,5% від ВВП. Таким чином, в Україні інвестиції в інтелект так і не стали найбільш ефективним об'єктом для розміщення ресурсів.

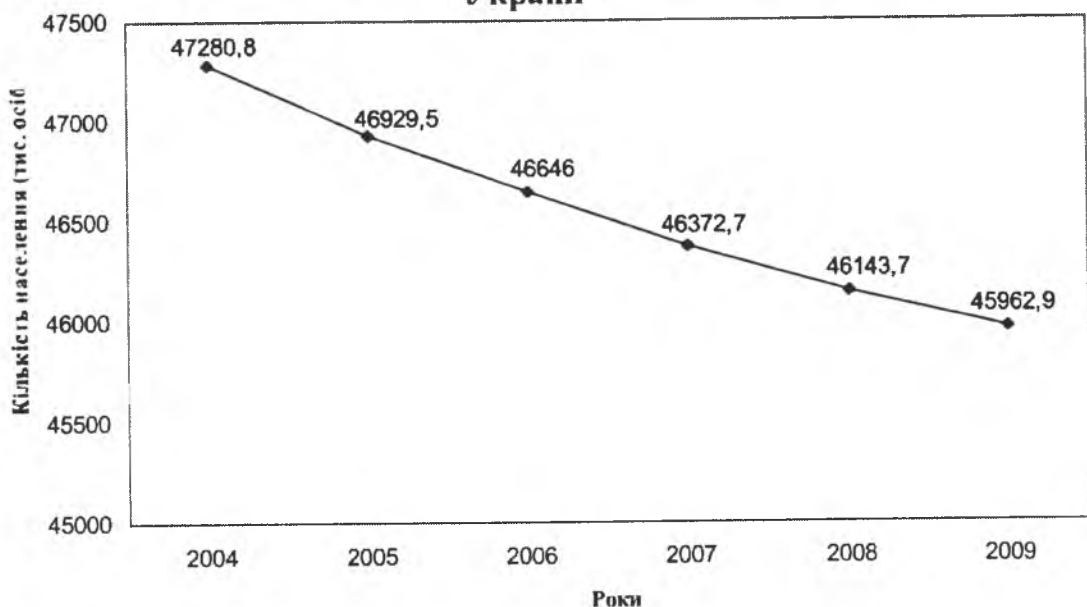
Зниження рівня якості життя спровокувало виникнення нової проблеми – погіршення демографічної ситуації. За офіційними даними Держкомстату України, за роки незалежності чисельність населення зменшилася більше ніж на 6 млн. осіб. [10]

За нашими оцінками, ще 5–7 млн. українців

здійснюють трудову діяльність за межами країни, з них 80 % жінок репродуктивного віку. У перспективі очікується ще більше зменшення чисельності населення (за оцінками, до 35 млн. осіб до 2050 р.). Серед основних причин погіршення демографічної ситуації слід виокремити: погіршення якості життя; зміна цінностей (для багатьох жінок робота стала важливішою за сім'ю); зміна традиційного життєвого устрою; домінування міського способу життя над сільським; зростаюча диференціація рівня доходів найбагатших та найбідніших верств населення.

Крім того, вікова структура населення України свідчить про регресивний тип відтворення поколінь. Характерною рисою статевовікової структури населення України є старіння населення, тобто постійне збільшення частки людей старшого віку, яка вже переважає частку дітей на 5,8% (23,9% проти 18,1%). Старіння населення – це процес, який характерний для всіх європейських держав, але висока частка старих людей там досягається, головним чином, високою тривалістю життя. Тобто має місце, так зване, старіння «знизу», а в Україні цей процес відбувається за рахунок зменшення кількості дітей, тобто «старіння згори». Він особливо інтенсивний в останньому десятилітті і буде продовжуватися й надалі. За шкалою ООН старим населення вважається тоді, коли частка людей у віці понад 65 р. становить більше 7%. В Україні вона загалом досягнула

Рис. 1. Динаміка чисельності наявного населення в Україні

18,6% у містах, а серед сільських жителів – 19,8%. Тому населення країни оцінюють як «дуже і дуже старе».

Низька якість життя населення призводить також до зниження рівня людського розвитку, до погіршення співвідношення між працездатним і непрацездатним населенням; до погіршення здоров'я громадян до критично загрозливих меж та людського капіталу загалом, і, відповідно, до подальшого послаблення конкурентоспроможності держави.

IV. Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, низька конкурентоспроможність нашої країни визначається не тільки макроекономічною нестабільністю (інфляцією, несприятливим підприємницьким середовищем, неефективним витрачанням бюджетних ресурсів), слабкою здатністю до адаптації нових технологій через залучення прямих іноземних інвестицій, корупцією тощо, але й низьким рівнем якості життя населення. Тому створення умов для розвитку людини, підвищення її конкурентоспроможності закладає базу до майбутнього розвитку та членства в ЄС і є об'єктивною вимогою підвищення конкурентоспроможності України.

Усе сказане зумовлює необхідність подальших досліджень щодо можливого підвищення якості та рівня життя населення України у посткризовий період відповідно до європейських стандартів, розробки відповідних рекомендацій.

УДК 331.582(477)

Гречаник В. П., Васильченко Г. В., Васильченко С. М.

ЛЮДСЬКІ РЕСУРСИ УКРАЇНИ ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОГО БАГАТСТВА

У статті досліджуються соціально-політичні аспекти розвитку людських ресурсів України, проблеми їх оцінки та впливу на економічне зростання в умовах глобалізації сучасної економіки.

Ключові слова: людські ресурси, людський капітал, розвиток людських ресурсів, оцінка людських ресурсів, національне багатство.

I. Вступ. Займаючи площу у 0,5 % світового суходолу, маючи 0,7% населення планети та 5% світових ресурсів, Україна виробляє мен-

1. Економічна енциклопедія: У 3 т. – К.: Вид. центр «Академія», 2002. – Т. 2.: Академія народного господарства. – с. 5.

2. Дробот Е. Теоретические основы концепции национальной конкурентоспособности. Материалы научно-практической конференции по гуманитарным и социально-экономическим дисциплинам. – Выпуск 4. – СПб. – СЗТУ. – 2005. с. 12-24.

3. Фатхутдинов Р. Конкурентоспособность организации в условиях кризиса: экономика, маркетинг, менеджмент. – М.: Издательско-книготорговый центр «Маркетинг». – 2002. – с.

4. Конкурентоспроможність національної економіки. Монографія / За ред. д-ра екон. наук Б. Є. Кваснюка. – К.: Фенікс, 2005. – 582с.

5. Рівень і якість життя населення / За ред. Є.П. Кушнар'єв, В. С. Пономаренко. – Х.: ВД «Інжек», 2004.

6. Норкіна Т. П., Скарбун З. О., Тарханова Н. О. Соціальна політика та якість життя населення // Економіка будівництва і міського господарства. – Том 6. – № 1. – 2010. – С. 33-38.

7. Отчет о конкурентоспособности Украины 2009. Навстречу экономическому росту и процветанию. – К.: Фонд «Эффективное управление», 2009. – 236 с.

8. Denison E. The Sources of Economic Growth in the United States and the Alternatives before us. – N.-Y. - 1962. – С.69–70.

9. Ілляшенко Т.О., Радіонова І.О. Проблеми та перспективи фінансування освіти і науки в Україні в умовах економічної кризи // Механізм регулювання економіки. – 2010. – № 1. – с. 223-228.

10. Офіційний сайт Державного комітету статистики [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

The paper examines interplay of population quality of life and national competitiveness. Negative impact of factors on quality of life in Ukraine is characterized and a range of suggestions for its improvement is formulated

ше 0,3% світового ВВП. Наша земля і розвідані корисні копалини оцінюються в 460 трлн. грн. (по 10 млн. грн. природних ресурсів на одного мешканця) [розраховано за даними 1, 2, 3]. Україна належить до країн з найвищим рівнем забезпеченості населення сільськогосподарськими землями. На одного мешканця припадає по 0,9 га сільськогосподарських угідь, з них 0,7 га ораної землі, найкращих чорноземів. Це майже у тричі більше ніж в світі. Наприклад, у Великобританії – 0,12 га, Німеччині – 0,2 га, в цілому по Європі – 0,26 га, світове забезпечення – 0,28 га.) [розраховано за да-